

---

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ  
І РЕГІОНА ЛЬНА ЕКОНОМІКА**

---

УДК 332.142

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-24>**Дубницький В.І.**

доктор економічних наук,  
професор кафедри підприємництва,  
організації виробництва  
та теоретичної і прикладної економіки  
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

**Писарькова В.Р.**

аспірант,  
асистент кафедри підприємництва,  
організації виробництва  
та теоретичної і прикладної економіки  
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

**Dubnytskyi Volodymyr, Pysarkova Valeriia**  
Ukrainian State University of Chemical Technology

**ФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОГО  
КОНКУРЕНТНОГО ІМУНІТЕТУ РЕГІОНУ****FORMATION AND FEATURES OF GENERAL COMPETITIVE  
IMMUNITY OF THE REGION**

У статті запропоновано та наведено демаркацію ключових характеристик категорій «загальний конкурентний імунітет регіону», «конкурентний імунітет території» та «імунітет периферійної території» через такі порівнювані позиції, як: призначення, характеристики, позиція, через яку розглядається територія, вираження, функції, сфери діагностики, суб'єкти, які активно використовують імунітет. Запропоновано визначення категорій «загальний імунітет регіону» та «імунітет території». Розглянуто принципи формування бази методологічного поєднання підходів імунітету периферійної території: принцип цілісності, принцип безперервності, принцип гнучкості, принцип точності та принцип участі. Проаналізовано інституцію імунітету території в умовах ланцюжка «центр – регіон – периферія». Розглянуто та проаналізовано чинники формування бази методологічного поєднання системно-еволюційного та діагностичного підходів до дослідження імунітету периферійної території.

**Ключові слова:** територія, регіон, загальний імунітет регіону, конкурентний імунітет, імунітет периферійної території, периферійна територія.

В статье предложена и представлена демаркация ключевых характеристик категорий «общий конкурентный иммунитет региона», «конкурентный иммунитет территории» и «иммунитет периферийной территории» по таким сравняваемым позициям, как: назначение, характеристики, позиция, по которой рассматривается территория, выражение, функции, области диагностики, субъекты, которые активно используют иммунитет. Предложено определение категорий «общий иммунитет региона» и «иммунитет территории». Рассмотрены принципы формирования базы методологического сочетания подходов иммунитета периферийной территории: принцип целостности, принцип непрерывности, принцип гибкости, принцип точности и принцип участия. Проанализирован институт иммунитета территории в условиях цепочки «центр – регион – периферия». Рассмотрены и проанализированы факторы формирования базы методологического сочетания системно-эволюционного и диагностического подходов к исследованию иммунитета периферийной территории.

**Ключевые слова:** территория, регион, общий иммунитет региона, конкурентный иммунитет, иммунитет периферийной территории, периферийная территория.

Considering competitiveness, we can say that it depends on what is produced in the region, who makes it and how it is made. «General competitive immunity of the region» and «competitive immunity of the territory» in turn indicate the ability of territories to compete with other participants, the ability to be prepared for potential risks and threats, the ability to cope with unforeseen and extreme situations with minimal losses. At the time, when competitiveness reflects the results and opportunities obtained, the «general competitive immunity of the region» together with the «competitive immunity of the territory» consider and characterize current reserves and potential opportunities. The competitiveness of the territory increases as a result of the self-development of these territories, and competitive immunity is strengthened due to the self-realization of the territory in the economic space within the chain «center – region – periphery». The article suggests and presents the demarcation of the key characteristics of the categories of «general competitive immunity of the region», «competitive immunity of the territory» and «immunity of the peripheral territory» in the following compared positions: purpose, characteristics, position by which the territory, expression, functions, diagnostic areas are considered, subjects that actively use immunity. The definition of the categories «general immunity of the region» and «immunity of the territory» is proposed. The principles of forming the basis of a methodological combination of approaches of immunity of the peripheral territory are considered, namely: the principle of integrity, the principle of continuity, the principle of flexibility, the principle of accuracy and the principle of participation. The institute of the immunity of the territory in the conditions of the chain «center – region – periphery» is analyzed. The factors of forming the base of the methodological combination of system-evolutionary and diagnostic approaches to the study of the immunity of the peripheral territory are considered and analyzed.

**Key words:** territory, region, general immunity of the region, competitive immunity, immunity of the peripheral territory, peripheral territory.

**Постановка проблеми.** Дослідження умов для розвитку регіональних соціально-економічних систем, а також внутрішньорегіональних територій в частині соціально-економічної диференціації за вектором «центр – регіон – периферія» вказують на необхідність пошуку внутрішніх джерел розвитку та забезпечення економічної безпеки в руслі теорії ендегенного зростання.

Майбутній розвиток на базі експлуатації елементів конкурентного імунітету апріорно неможливий у разі відсутності самої периферії (що зникає чи не зникає до цього моменту). Таким чином, проблема в Україні та її регіонах збереження наявних периферійних територій – первинна у спектрі напрямів наукової рефлексії дослідження феномену периферійності, периферійної економіки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню конкурентного імунітету присвячено праці М.Ю. Казакова, І.С. Важениної, С.Г. Важенина, В.В. Сухих, С.В. Казанцева та ін. Водночас низка авторів праць [1; 2; 3] вважають, що актуальними є спроби пояснення сьогоденного «виживання» та «життєздатності» економіки регіонів та периферії з позиції верифікації гіпотези, яка відповідає на питання, що не дає остаточно зникнути периферійним територіям у конкретних регіонах, особливо в контексті агломерування, креатизації, цифровізації економіки країни та її регіонів.

Як відзначено у роботі М.Ю. Казакова, периферійні території належать до проблемних елементів економічного простору регіонів, що постійно мають потребу в «підживленні» з боку

центру. Водночас звертає на себе увагу «живучість» периферії в умовах депресивних регіонів та території України, незважаючи на дії негативних деструктивних факторів та екстерналій. Це дає змогу висунути гіпотезу про існування свого роду «імунітету периферії», який не дає їй змоги втратити свою соціально-економічну життєстійкість [1].

**Метою статті є** визначення сутності загального конкурентного імунітету регіону, конкурентного імунітету території та імунітету периферійної території.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Автори вважають, що пояснити внутрішні резерви для виживання периферійних територій регіонів України можна за допомогою введення нової універсальної категорії «імунітет території». Для розмежування предметно-змістовної сутності раніше запропонованої категорії спеціального типу «конкурентний імунітет території» та пропонується авторами цього дослідження категорій загального типу «загальний конкурентний імунітет регіону» та «імунітет території» доцільно провести «демаркацію» ключових положень, які їх характеризують (табл. 1).

Ми згодні з авторами робіт [2; 3; 4; 5], що конструювання та інкорпорування нових категорій у науковий обіг регіональної та просторової економіки, в тому числі в контексті забезпечення економічної безпеки регіону (ЕБР), виходячи із загальнометодологічних вимог, передбачає розгляд нових категорій в руслі економічної генетики та еволюційної економіки. З цих позицій слід розглянути феномен

«конкурентний імунітет регіону» та «імунітет території» в інструментальному аспекті, що буде сприяти розвитку категорійного апарату просторово-економічних досліджень та їх відгалуження, пов'язаного з діагностикою, зокрема системним моніторингом соціально-економічної диференціації в межах ланцюжка «центр – регіон – периферія» [6; 7].

Під запропонованою авторами категорією «загальний імунітет регіону» пропонується розуміння унікального поєднання «вроджених» і «набутих» факторів та природних умов і специфіки формування господарського комплексу та інфраструктури регіону, а також активних та пасивних фактороутворюючих та умовно продукуючих «результатів», «середовища», «про-

Таблиця 1

**Демаркація ключових характеристик категорій «загальний конкурентний імунітет регіону», «конкурентний імунітет території» та «імунітет периферійної території»**

Порівнювані позиції	Загальний конкурентний імунітет регіону	Конкурентний імунітет території	Імунітет периферійної території
Призначення	Формування іміджу регіону та його інвестиційної привабливості та забезпечення ЕБР.	Акумулює можливості вести боротьбу в майбутньому з конкурентними територіями за володіння ресурсами розвитку.	Не дає зникнути периферійній території, забезпечує її «виживання».
Характеристики	Орієнтований на збалансований розвиток території регіону за рахунок результатів діяльності агентів господарської діяльності та збалансованості інфраструктури.	Зосереджений на дослідженні теперішніх та майбутніх конкурентних позицій території в майбутньому.	Орієнтований на аналіз факторів, умов, результатів діяльності агентів території та продукovanого ними середовища, яке грає провідну роль в забезпеченні життєдіяльності локалітету, його збереження та «виживання».
	Характеризує комплексний потенціал ЕБР та його розвитку.	Характеризує переважно потенційні можливості розвитку.	Зосереджений на резервах та латентних можливостях виживання.
	Формує умови для створення та реалізації економічного розвитку регіону.	Свідчить про потенціал території вести конкурентну боротьбу з іншими локалітетами за ресурси.	Характеризує можливості периферійної території у продовженні свого існування.
Характеристики	Зміцнює позиції регіону в межах національного господарства за рахунок формування ключових факторів успіху та конкурентної переваги.	Може бути покращеним за рахунок капіталізації теперішніх та перспективних конкурентних переваг території, позиціонування та просування його як ринкового бренду.	Зміцнюється на основі цілеспрямованої політики підтримки «випадаючих» структурних елементів штучної природи.
Розглядає територію як:	Конкурентну територію в межах національного та світових ринків.	Товар є цінністю, брендом та впізнаваністю.	Переважно як необхідний елемент в економічному просторі системи «центр – територія – периферія».
Може бути виражено через:	Рівень конкурентоспроможності регіонального комплексу.	Ідентифіковані «проблемні зони», вразливість території.	Типологію територіальних імуні-статусних станів.
Функції	Іміджева, репутаційна, конкурентна, високого рівня захищеності та конкурентостійкості.	Конкурентна, іміджева, репутаційна, оціночна, вартісна, гарантійна та ін.	Збереження територіального гомеостазу, контрольна, регулююча, бар'єрна, захисна, регенерувальна, утилізуюча, формування територіальної «імунної пам'яті».

Продовження таблиці 1

Області діагностики	Матеріальні та нематеріальні активи складають значну цінність для держави та визначають конкурентні позиції в рамках національного господарства та національного іміджу.	Матеріальні та нематеріальні активи території (початкові активи – від природи) та рукотворні активи (інфраструктура, фінансові та інвестиційні ресурси, виробничі та житлові будівлі та споруди), нематеріальні активи (імідж, бренд, репутація, інтелектуальна привабливість та ін.).	Елементи природного імунітету вродженого і набутого типу, а також елементи штучного імунітету активного та пасивного типів.
Суб'єкти, що активно використовують імунітет	Суб'єкти та об'єкти господарювання, зовнішні інвестори та розширена взаємодія між державними та регіональними органами влади.	Переважно економічні суб'єкти, інститути регіональної влади та управління, внутрішні та сторонні (зовнішні) інвестори.	Агенти території (населення), органи регіональної влади та управління, органи місцевого самоврядування (районного та поселенського рівнів).

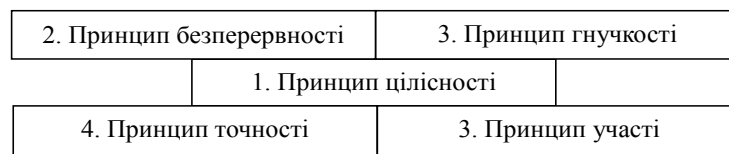
Розроблено авторами, з використанням [1; 10; 11]

дуктів» функціонування територій регіону для здійснення життєдіяльності економічної безпеки регіону, створення умов економічного зростання та реалізації економічних циклів розвитку регіональної економічної динаміки.

Під «імунітетом території» в межах специфіки економіки регіону автори розуміють унікальне поєднання «вроджених» та «набутих» факторів та природних умов і факторів економіко-екологічного середовища життєдіяльності, зокрема активні та пасивні факторопродукуючі результати та продукти функціонування територій регіонів для здійснення в межах штучної природи, життєдіяльності їхніх економічних агентів, які перешкоджають їхньому повному зникненню.

З погляду авторів роботи, «конкурентний імунітет території» – це не тільки здатність території успішно вести конкурентну боротьбу з іншими територіями (регіонами, містами) за інвестиції, бізнес, за людей тощо, але також і здатність протистояти потенційним ризикам від зовнішніх та внутрішніх потрясінь (таких як криза, стихійне лихо, аварія та інші надзвичайні ситуації) та здатність відновлюватися після деструктивних подій завдяки наявності внутрішніх (часом ще не затребуваних) ресурсів та активів [10, с. 23].

Категорії «загальний конкурентний імунітет регіону», «конкурентний імунітет території» порівняно з досить поширеним поняттям «економічна безпека» характеризують дещо



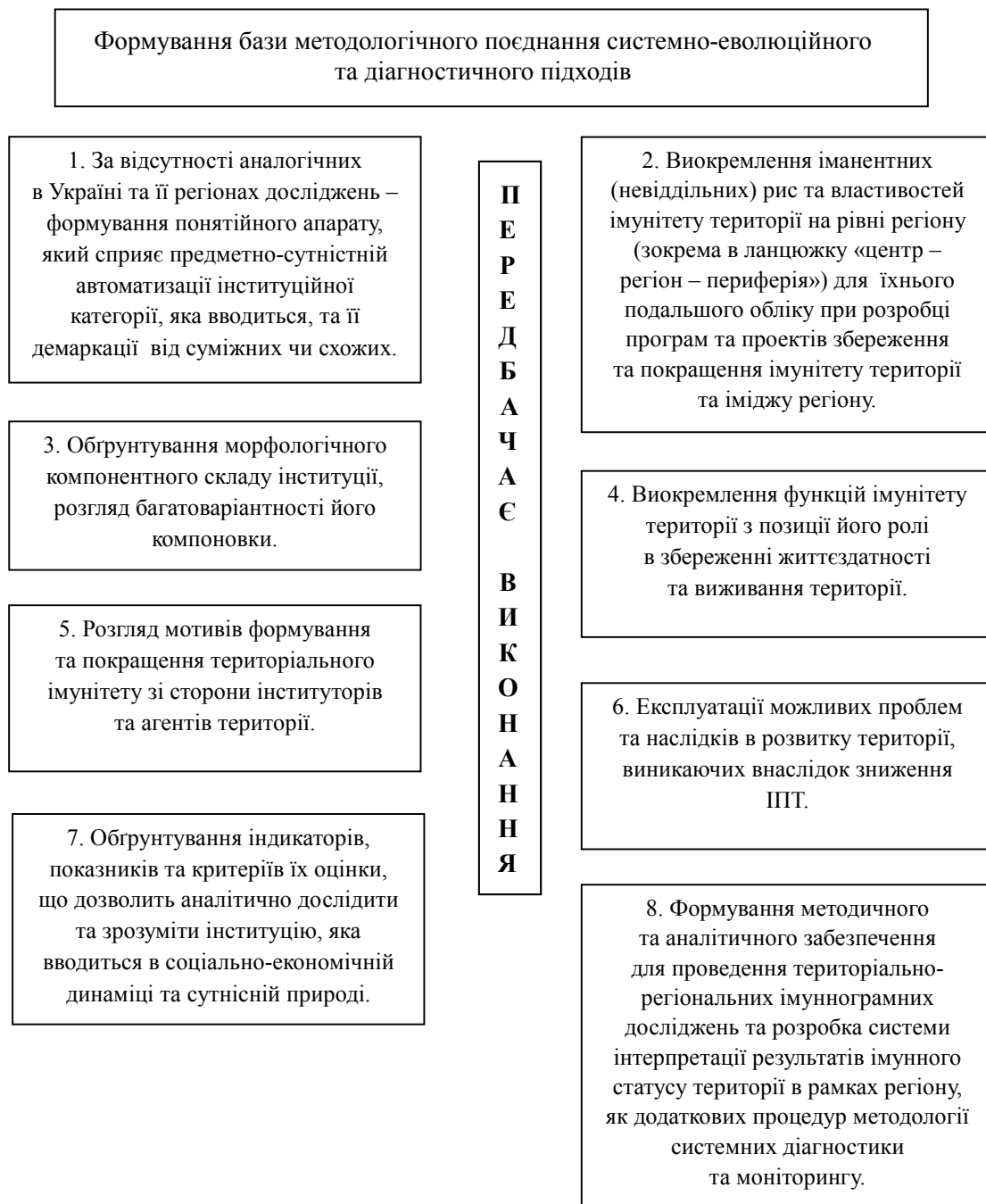
Де

1. Принцип цілісності, при якому стратегія ЗЕД господарчого суб'єкту повинна функціонувати як система.
2. Принцип безперервності, при якому стратегію підприємства необхідно використовувати без розривів у часі.
3. Принцип гнучкості, як правило, передбачає здатність стратегії ЗЕД компанії змінювати свою направленість відповідно до непередбачених ситуацій.
4. Принцип точності передбачає те, що стратегія ЗЕД підприємства повинна бути детально проробленою та обґрунтованою.
5. Принцип участі передбачає розробку найважливішої складової при реалізації обраної стратегії ЗЕД підприємства.

**Рис. 1. Основні принципи формування бази методологічного поєднання підходів ІПТ**

інший погляд на сучасний економічний простір зокрема і регіональний загалом, під ЕБР розуміється стан захищеності життєво важливих економічних інтересів в межах ланцюжка «особистості – суспільства – регіону – бізнесу – держави» від внутрішніх та зовнішніх загроз. Поняття «конкурентний імунітет території регіону» відображає низку нових характеристик сучасної територіально-регіонально-міжрегіональної конкуренції в умовах глобальної економіки, що по суті відрізняє його від поняття економічної безпеки на макро- та мезорівнях [1; 8; 9].

На думку дослідника М.Ю. Казакова, інституція імунітету території в межах регіону реалізується в процесі об'єктивної діяльності господарюючих агентів – суб'єктів території в умовах регіону та виражається у визначених параметрах, які можна формалізувати (а отже, виміряти) або констатувати. Виходячи з цього твердження, а також беручи до уваги фундаментальні постулати економічної генетики, можна погодитися з М.Ю. Казаковим, що інституція імунітету території в умовах ланцюжка «центр – регіон – периферія» може бути ана-



**Рис. 2. Модель формування бази методологічного поєднання підходів до дослідження ІПТ**

літично виділена як окремий об'єкт аналізу в межах категорії «загального конкурентного імунітету регіону» та експлікована як специфічний факторний пул, який забезпечує «виживання» та «життєдіяльність» територій регіону та їхніх агентів [10, с. 60].

Імунітет території на рівні регіону як інституція має «вхідні та вихідні бар'єри». Це виражається, наприклад, у тому, що елементи активного штучного імунітету, такі як інновації, підприємницькі практики або окремі форми зайнятості, викликані специфікою регіональної економіки, можуть не прижитися в конкретній «локальній» території регіону, бути відторгнутими.

Слід відзначити, що індивідуальні характеристики імунітету території в умовах специфіки економіки регіону та рівня забезпечення економічної безпеки визначають «функціональний архетип» території, її ринкові риси, що реалізуються інститутами як регіону, так і території через нормативне закріплення функцій у вигляді пучків майнових «сервітів», які зумовлюють. При цьому антиподом у межах ланцюжка «центр – регіон – периферія» інституюванню імунітету території є деститування – позбавлення території будь-яких функцій чи властивостей або соціально-економічна «загибель» внаслідок суспільно-соціального консенсусу як реакції на критичну зміну параметрів імунітету (наприклад, вимушена соціальна міграція через деіндустріалізацію території). Використання інституцій імунітету території регіону приводить до формування локальних норм та правил, що виражають режим експлуатації локалітету, який зумовлюється його імунним статусом. Як відзначено в роботі [10, с. 61], цілеорієнтація використання цих норм та правил сфокусована на проблемі збереження «виживання» території: введення особливих режимів, землекористування, використання водних та викопних ресурсів, елементів мінерально-сировинної бази, регулювання викидів та обсягів забруднень, норм забудови та іншого техногенного впливу тощо.

Досить очевидно, що імунітет периферійної території (ИМТ) в умовах загального конкурентного імунітету регіону – надмірно диверсифі-

кована та гетерогенна в морфологічному плані інституція. Пізнання інституції в межах ланцюжка «центр – регіон – периферія» імунітету території можливе на базі методологічного поєднання системно-еволюційного та діагностичного підходів, за умови орієнтації на певні принципи (рис. 1).

На рис. 2 виокремлено чинники для формування бази методологічного поєднання системно-еволюційного та діагностичного підходів.

Якщо конкурентоспроможність значною мірою залежить від того, що виготовляється на територіях регіону, ким виготовляється і як виготовляється, то «загальний конкурентний імунітет регіону» та «конкурентний імунітет території» насамперед свідчить про здатність територій/території брати участь в конкурентній боротьбі, нівелювати потенційні загрози та виходити з екстремальних ситуацій з мінімальними втратами.

Конкурентоспроможність більшою мірою відображає реалізовані можливості та отримані результати; «загальний конкурентний імунітет регіону» в поєднанні з «конкурентним імунітетом територій» переважно характеризує наявні резерви та потенційні можливості. Слід відзначити, що конкурентність регіону росте в результаті саморозвитку територій, а конкурентний імунітет зміцнюється внаслідок самореалізації території в економічному просторі в межах ланцюжка «центр – регіон – периферія». Як показав семантичний аналіз, така база не розроблена, її розроблення передбачає виконання заходів, зазначених на рис. 2.

#### **Висновки з проведеного дослідження.**

Загалом у контексті практичного використання теоретико-методологічних положень, які розкривають «загальний конкурентний імунітет регіону», «конкурентний імунітет території» та «імунітет периферійних територій», перспективи мають прикладні дослідження діагностики та системного моніторингу імунного статусу регіонів, їхніх територій в межах ланцюжка «центр – регіон – периферія» і на цій аналітичній основі коригування концепції та стратегічних документів регіонального розвитку та цілепокладання.

#### **Список використаних джерел:**

1. Казаков М.Ю. Феномен иммунитета периферийных территорий. *Московский экономический журнал*. 2018. № 3. С. 171–179.
2. Важенина И.С., Важенин С.Г., Сухих В.В. Конкуренция регионов за доверие: особенности становления. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2016. № 4. С. 72–87.
3. Казанцев С.В. Экономическая безопасность и оценка экономической защищенности территории. *Регион: экономика и социология*. 2010. № 3. С. 40–50.
4. Копейн В.В., Филимонова В.А., Копейн А.В. Региональный фактор системе экономической безопасности. *Российское предпринимательство*. 2014. Т. 15. № 14. С. 13–25.

5. Логинов Д.А. Экономическая безопасность региона как социально-экономическое явление. *Экономика и управление: проблемы и решения*. 2015. № 12. С. 16–21.
6. Чичканов В.П., Беляевская-Плотник Л.А. Территории опережающего развития в контексте обеспечения экономической безопасности макрорегиона. *Экономика региона*. 2018. Т. 14. Вып. 1. С. 227–242.
7. Чичканов В.П., Беляевская-Плотник Л.А. Анализ подходов к оценке региональных процессов формирования социально-экономической безопасности. *Экономика региона*. 2016. Т. 12. Вып. 3. С. 654–669.
8. Гусаков Н.П., Андропова И.В. Концептуальные подходы к разработке новой стратегии экономической безопасности. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2014. № 45. С. 2–14.
9. Трейвиш А.И. Центр, периферия и фасад как дополняющие понятия геоэкономического географического пространства. *Социально-экономическая география. Вестник АРГО*. 2016. № 5. С. 4–16.
10. Казаков М.Ю. Институт иммунитета периферийных территорий в концепции социально-экономического развития региона. *Сб. науч. тр. «Управление региональным развитием: проблемы, возможности, перспективы развития»: под ред. Е.А. Ильина*. Чебоксары: ЧГПУ. 2018. С. 57–63.
11. Шишаков О.В., Фролов Д.П. Институциональность пространства в концепции пространственной экономики. *Пространственная экономика*. 2007. № 1. С. 5–21.

#### References:

1. Kazakov M.Yu. (2018). Fenomen immuniteta periferiynykh territoriy [The phenomenon of immunity of peripheral territories]. *Moscow Economic Journal*. 3, pp. 171–179. [in Russian]
2. Vazhenina I.S., Vazhenin S.G., Suhih V.V. (2016). Konkurentsia regionov za doverie: osobennosti stanovleniya [Competition of regions for trust: features of formation]. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*. 4, pp. 72–87.
3. Kazantsev S.V. (2010). Ekonomicheskaya bezopasnost i otsenka ekonomicheskoy zaschischnosti territorii [Economic security and assessment of economic security of the territory]. *Region: economics and sociology*. 3, pp. 40–50.
4. Kopein V.V., Filimonova V.A., Kopein A.V. (2014). Regionalnyy faktor sisteme ekonomicheskoy bezopasnosti [Regional factor in the system of economic security] *Russian business*. 15, pp. 13–25.
5. Loginov D.A. (2015). Ekonomicheskaya bezopasnost regiona kak sotsialno-ekonomicheskoe yavlenie [The economic security of the region as a socio-economic phenomenon]. *Economics and management: problems and solutions*. 12, pp. 16–21.
6. Chichkanov V.P., Belyaevskaya-Plotnik L.A. (2018). Territorii operezhayushchego razvitiya v kontekste obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti makroregiona [Advanced development territories in the context of ensuring the economic security of the macroregion]. *The economy of the region*. 1, pp. 227–242.
7. Chichkanov V.P., Belyaevskaya-Plotnik L.A. (2016). Analiz podhodov k otsenke regionalnykh protsessov formirovaniya sotsialno-ekonomicheskoy bezopasnosti [Analysis of approaches to the assessment of regional processes of the formation of socio-economic security]. *The economy of the region*. 3, pp. 654–669.
8. Gusakov N.P., Andronova I.V. (2014). Kontseptualnyie podhody k razrabotke novoy strategii ekonomicheskoy bezopasnosti [Conceptual approaches to the development of a new economic security strategy] *National interests: priorities and security*. 45, pp. 2–14.
9. Treyvish A.I. (2016). Tsentr, periferiya i fasad kak dopolnyayushchie ponyatiya geostranovedeniya. Sotsialno-ekonomicheskaya geografiya [Center, periphery and facade as complementary concepts of geographic geography. Socio-economic geography]. *Bulletin of the ARGO*. 5, pp. 4–16.
10. Kazakov M.Yu. (2018). Institutsiya immuniteta periferiynykh territoriy v kontseptsii sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona [The institute of immunity of peripheral territories in the concept of socio-economic development of the region]. *Collection of scientific papers «Management of regional development: problems, opportunities, development prospects»*: ChGPU. pp. 57–63.
11. Shishakov O.V., Frolov D.P. (2007). Institutsionalnost prostranstva v kontseptsii prostranstvennoy ekonomiki [The institutional nature of space in the concept of spatial economics]. *Spatial Economics*. 1, pp. 5–21.